

تحلیلی در آثار مولوی

ئەبى بېژم کاتى خۆم لە شارى سەقز ئەو شارە جوان و زاناو فەرھەنگ پەرورەدا دی،
 بە تايبەت کە خۆم لە نۆ ئۆهۆ گەشە پى دەرى فەرھەنگ و زانینی کوردی دا دەدی گەز
 گەز بالام دە کردو شاد دەبوم جاکاتى ئەم شیعرو ھۆنەى (ملک الکلام مجدی) ھات بە
 بیرمدا کە دوائى پەرەوازە بون لە شارە عیلم پەرورە کەئى سەقز ئاگرى نیشتمان و یستى
 دورە ولات گرى داوہ کە فەر مویە تی:

شیعر

جەرگم لەت لەتە خۆزگا بمدیایى چارە چە قیلەى نارى قەلایى

منیش فرمیسک و رۆندکی شەوقم بە خوڤ لە چاوم ھاتە خوارو پڕ بە دل و تم: ئۆخەى
 نەمردم والە شارە جوانە کەى سەقز ئەنوارمە کىوی نارى قەلایى و ئاواتى مەجدى بە جیى
 دینم ئەنوارمە شارە جوانە کەى سەقزو نارى قەلایى ئەویش ئاوا بەم خىرو خوشیەو گە لە
 کۆنگرەئى حە کیم عبدالرحیم مەولەوئى کورد بە شداری دە کەم، زۆرزۆر شوکرى خوام
 بە جى ھیناو دۆعای خیرم بۆ بەرپۆه بەرانی دل سۆزى ئەو کۆنگرە تەزى لە میوہئى عیلم و
 پڕپەرەم کرد، بە راستى کە ئەم دى ئەویندارانى فەرھەنگ و زمان و ئەدەب و ھونەرى
 کوردی ئاوا لە چوار قورنەى کوردستان و ئێران لە شارى مەجدى، شیرازى و سەعیدى،
 مەزھەز، شیخ مەولاناو عەلامە، موفتى سەقز کۆبونەتەو لە خوشیان بالم دە گرت، ئەم
 کۆنگرە نیشانى دا رازى بەقائى نەتەوہئى رەسەنى کورد لە مەداپە کە بە درێزایى میژوى

ئىسلام نەتەوئى كورد نورو زانینی بلاو كردۆتەو و خپوی زانایانی گەورە پە بوۆینە:

ئىمام محمد غەزالی نوسبو یەتی: فەرھەنگ و مەعاریفی دینی پاكو بیخەوشی ئىسلام لە سەر چوار ستون راگیراوە كەسى لەو ئەستون و كۆلەكانە (دینەو ەری و ئامبیدی و شارەزووری یەكانن) كە كوردن، ئەگەر خوا ئەو كوردانەى بە ئىسلام نەدابایى لە وانەبو تىك پتەبى و خو رانە گرى. بەلى خزمەتى زانایان و بیره وەرانى كورد بە ئىسلام و زانستى دینی ئىسلام زۆرەو لەبەر چاوەو زانایان و فەیلەسوفان و فەرھەنگ پەرورانىكى زۆر لە جیھانى ئىسلام و كورد بو خزمەت كردن بە زانایارى دینی بیخەوشى ئىسلام بەدانستەو بەزانستە چاكي پیاوانەیان لى كردۆ بەلادا، وەكو ئەمانە: ھۆزان و فەیلەسوفى مېژو كورپى خەلەكان كەلە (۶۰۸ كۆچى لە داىك بوەو لە ۶۸۱ مانگى بارگەئى بەرەو لائى خوا تىكناوە). ئەبوعەلى قالى دياربە كرى كەلە (۳۸۸) كۆچى مانگى لە داىك بوە و لە (۴۵۶) وەفاتی كردو ئەبو فیدا ئەبوی ئەو شازادە كوردە كە لە ۱۲۷۳ لە داىك بوەو لە ۱۳۳۱ وەفاتی كردو، محى دین خەلاتى كە لە رەسەدخانەى مەراغە لە گەل خواجە نەصیرە دین توسى ھاوكارى كردو، كورپى جنى دانەرى فقه اللغه كە لە (۹۴۲ زاینى) لە داىك بوەو لە (۱۰۲ زاینى) وەفاتی كردو، كورپى صلاح كە لە (۵۷۷ كۆچى لە داىك بوە و لە (۶۴۳) كۆچى مانگى وەفاتی كردو. مەولانا رەحیم عیراقى (بارزانى) كە حافظ كورپى حەجەرى عەسقەلانى ئىجازەى رىواپتەتى لەم زانا كوردە وەرگرتو - ئىبنو حاج كە لە حودودى (۱۱۱۹ كۆچى) لە داىك بوەو ھەشتا سال ژیاو و لە حودودى (۱۱۹۹ كۆچى) وەفاتی كردو - ئەبو حەننەفە دینەو ەرى كە لە زانستى شیمیدا خاوەن بىرو رابو و كە شىفای تىكىشى ھەبەو لە حودودى (۲۱۱ كۆچى مانگى) لە داىك بوەو لە حودودى (۲۸۲ كۆچى) وەفاتی كردو. ياكورپانى ئەسیر - ۱ (عیرزە دین) مېژوزان كە لە (۵۵۵ كۆچى) لە داىك بوەو لە سالى (۶۳۰ كۆچى) وەفاتی كردو و فەیلەسوفى مېژو كورپى خەلەكان لە (۶۲۶) كۆچى چاوى بەم زانا گەورە كەوتو و ستایشى كردو - ۲ (مەجدە دین) موحدەيس كە لە (۵۴۴ كۆچى) لە داىك بوەو لە

(۶۰۶) کۆچی وهفاتی کردوه - ۳ (ضه یانه دین) ناودار به نوسه ر که له (۵۵۸) کۆچی له دایک بوه و له (۶۳۷) کۆچی وهفاتی کردوه. یا کوری قوته بیه که له (۲۱۳) کۆچی مانگی و ریکه وتی (۸۲۹) زاینی له دایک بوه و به رانه بری (۲۷۰) کۆچی و (۸۸۴) زاینی وهفاتی کردوه.

عهلامه مه ولانا مه لا نه بو به کر موسه نیف شاهویی خه زرانی که له (۱۰۱۴) کۆچی مانگیدا بارگه ئی به ره و لای خوا تیکناوه - کوردعەلی که له ۱۸۷۶ زاینی له دایک بوه و له ۱۹۵۳ زاینی وهفاتی کردوه، شیخ شهرقاوی که له ۱۱۵۰ له دایک بوه و له ۱۲۳۷ کۆچی مانگی وهفاتی کردوه.

ئه بو عهلی رودباری کوردی فهیلی که له به ره ی نه وه شیروانی ساسانی فهیلی به و مریدی شیخ جونهد بوه و لای نه بولعه بیاس کوری شوره یح عیلمی فیهی خویندوه و لای سه عله ب و یژاوه ری و نه ده ب فیر بوه.

ئه بو عهلی به جامعی شه ریعت و ته ریقت و حه قیقت ناو براوه، ئه م خواناسه به ناو بانگه له ۳۲۲ کۆچی مانگیدا به ره و لای خوا بارگه ئی تیکناوه.

ئه بو عهبدو لا رودباری خوشکه زای ئه بو عهلی رودباری کوردی فهیلی، که له عاریفانی شام و سوریه بوه و له ۳۶۹ کۆچی مانگیدا به ره و لای خوا بارگه ئی تیکناوه.

مه لا خدر رودباری که له (۱۱۴۰) له دایک بوه و له ۱۲۱۰ مانگی وهفاتی کردوه. مه ولانا مه لا یه حیا مزوری که مه ولانا خالید شاره زوری نه خسه ندی ئه چینه حوجره که ئی و ده می مه لا یه حیا به نۆستوی ماچ نه کاو ئه لی: (مَتَعْنَا اللَّهُ بِحَيَاتِكَ) مه ولانا شیخ عهبدو ره حمان روژ به یانی که له (۱۲۷۰) کۆچی وهفاتی کردوه، شیخ محمه د کوری سلیمان کوردی مه ده نی که له (۱۱۲۷) کۆچی له دیمه شق له دایک بوه و له روژی پینجشمه ۱۶ ره بیع الثانی (۱۱۹۴) کۆچی مانگی له شاری مه دینه وهفاتی کردوه، شیخ محمه د کوردی که له حودودی (۹۴۲) کۆچی له دایک بوه و له روژی سی شمه ۷ ج القانی (۱۰۱۴ کۆچی) بارکه ئی به ره و لای خوا تیکناوه ئه حمه د فایز

ٲهفندی کوری مهحمود کوری حاجی سهئی ٲهحمدهد کوری عهبهصمهدهد فهضلهدین کوری سهئی حهسن گولٲهزهردی ناودار که له (۱۲۵۸) له دایک بوٲه له (۱۹۱۸) و (۱۳۳۶ کٲچی) وهفاتی کردوه، که ٲهم سهید حهسن گولٲهزهردی له گهل نادرشا مله بهملانیی کردوه و مهرگی ناله پی پانی پیس بینی کردوه. شیخ محمهدهد بهرزنجی که له (۱۰۴۰) کٲچی له دایک بوٲه - مهولانا مهلا ٲهحمدهد گورانی ناودار به مهلاشه مسه دین (شیخ الاسلام) که له (۸۲۲) کٲچی مانگی له دایک بوٲه له (۸۹۳) کٲچی که به حیسانی ٲهبعدهد بوٲه ته (دولت جنت) وهفاتی کردوه و - مهلا ٲهحمدهد جهزیری ٲه قوتبه خاوهن دیوانه کوردی به که له (۱۴۰۷) زاینی له دایک بوٲه له (۱۴۸۱) زاینی وهفاتی کردوه - شیخ ٲه بوٲه تاهر محمهدهد کوری گورانی که له (۱۰۸۱) کٲچی له دایک بوٲه له (۱۱۴۵) کٲچی وهفاتی کردوه - شیخ ٲه بوٲه تاهیر کوردی صوفی که له (۴۴۱ - ۵۳۶) کٲچی له دایک بوٲه له سه ره تائی سهدهی شهشی کٲچی وهفاتی کردوه شیخ ٲه بوٲه تاهیر بدلیسی که له سه ره تائی سهدهی نٲههمدا ژیاوه که شه ره فنا مه له په ره ی ۴۵۱ یادی لی کردوه، وهفاتی کردوه.

موفتی زه هاوی که له ۱۲۰۸ کٲچی له دایک بوٲه له سالی ۱۳۰۸ کٲچی مانگی ریکه وتی ۱۸۹۰ زاینی وهفاتی کردوه بوٲه ماوهئی (۳۸) سالی ره بهق موفتی به غاو ٲه ناوه بوٲه.

مهلا ره حمانی پینجوینی که له ۱۲۵۰ له دایک بوٲه له ۱۳۱۹ کٲچی به ره و لائی خوا کٲچی کردوه، ٲه چٲته وه سه ره شیخی بریفکانی، زانائی ناودار مهلا سه عیدی گه وره که له ۱۲۹۰ مانگی وهفاتی کردوه.

عهلامه که مالهدین شاره زوری که له موسل فیگرگو له شاری مه دینهش کاروانسه رایی ساز داوه و شوٲنه واری خیریشی له دیمه شق و نه صیبه دین دا هه ٲه و له سالی (۴۹۲) کٲچی له دایک بوٲه له پینجشمه مه ۶ موحرهم (۵۷۲) کٲچی له دیمه شق بارگهئی به ره و لائی خوا ٲیکناووه و لائی زانایان به زانائر له ٲیمام محمهدهد غزالی دانراوه چونکا عیلمی ریاضی

وه ك ميؤ وابوه له ده ستيدا. عهلامه نؤدتي باوكي شيخ كاكه نه حمهد ناودار كه له (۱۱۶۶ كؤچي) له دايك بوه وه له (۱۲۵۲) كؤچي مانگي بارگهي به ره وه لاي خوا تيكناوه - كوري ره سول سابلأغي (مه هاباد) ي ناودار به (ابن ره سول) له زانا ياني زه كي ناودار كه له (۱۱۸۱) كؤچي مانگي له دايك بوه وه له (۱۲۴۶) كؤچي وه فاتي كرده وه مامؤ ستاي محمه د فه يرض موفتي زه هاوي يه وه هاوي فه رمويه تي زانست وه زانباري رياضي له دهس ابن ره سول دا وه كو ميؤ بوه به هه ر جورنيك ويستبائي ساري ئه دا. شيخ ئه حمهد ناودار به (بيژه ي موله حه رنيك) كه له (۱۱۱۸) كؤچي له دايك بوه وه له ۱۲ ره جه بي ۱۱۹۹ كؤچي وه فاتي كرده وه. مه ولانا حه كيم ئيدريس بدليسي كه له (۹۲۱) كؤچي) وه فاتي كرده وه په راوه ئي هه شت به هه شتي داناوه.

له عوره فاو خواناسان كه سائيكي وه كو تاج المعارفين بولوه فاي كورد كه حه كيم سه نايي كه له ناوه راستي سه ده ك ۵۲۵ كؤچي له دايك بوه وه له ۵۹۵ كؤچي وه فاتي كرده وه، له ستايشي بولوه فاي كورد دا به شيعر فه رمويه تي:

شيعر

سالها بايد كه تا يك سنگ اصلي ز آفتاب
 لعل گردد، در بدخشان يا عقيق، اندر يَمَنُ
 ماهها بايد كه تا يك پنبه دانه، ز آب و خاك
 شاهدي را، حله گردد، يا شهيدى را كَفَنُ
 روزها بايد كه تا يك مشت پشم از پشت ميش
 زاهدى را، خرقة گردد، يا حمارى را، رَسَنُ
 عمرها بايد كه تا يك، كودكى، از روى طبع
 عالمى گردد، بگو يا شاعرى، شيرين سُخَنُ
 قرنها بايد كه تا از پشت آدم نطفه اى
 بو الوفاى كُرد، گردد يا شود ويس قَرَنُ

«دیوانی حه کیم سه نایی چاپی مه روی لاپه ره ی ۴۸۶» ههروه ها شیخ جاگیر لو خه لیفه ی بولو هفای کورد، یا شیخ مه تهر بارزانی، یا مه ولانا خالد شاره زوری که له سالی ۱۷۷۳ زاینی له دایک بوه و له ۱۸۳۶ زاینی بارگهی به ره و لای خوا تیکناوه و به نوسخه ی جامع و نوسخه ی نابغه ناوداره. یا شیخ عه دی حه کاری له گه وره پیاوانی سه ده ی سیه م و چاره م، یا حه زره تی شیخ کاکه نه حمه د که له سالی ۱۲۰۸ له دایک بوه و له ۱۳۰۵ کۆچی مانگی بارگهی به ره و لای خوا تیکناوه. یا مه ولانا حیسه م ه دین چه له بی که مه ولانا جه لاله دین رومی له ستایشی نه و زاته دا فه رمویه تی: (چلبی توشاه و میری تو دستگیری) که له سه ره تایی به رگی ۲ تا ۶ مه ثنوی تاریفی نه م کورده ده کاو نه و زاته ی به هو ی هؤنینه و هه دانانی مه ثنه وی داناوه.

شیعر

ای ضیاء الحق حسام الدین تویی که گذشت از مه به نورت مثنوی
ای ضیاء الحق حسام الدین راد اوستادان صفارا اوستاد^(۱)

یا عارف و زانایه کی وه کۆ حاجی مه لا نه حمه د (عارف) موجهه هیدی، خه لکی تیکانته په ی بو کان که کورپی مه لا سه عیدی گه وره و برای حاجی خه لیفه مه لا محمه دی باله قولویی به که مامؤستا عه لاله دین سه جادی له ژیر سه ر دپیری ژماره (۱۱۶) له نه ده بی کوردی یادی کردوه. یا زاتیکی وه کو شیخ شه هابه دین سوهره وه ردی له نه وه کانی ئامۆیه که له سالی ۵۳۹ له دایک بوه که شیخ سه عدی شیرازی له ستایشی دا به شیعر فه رمویه تی:

مقالات مردان ز مردی شنو نه از سعدی، از سه روردی شنو
مرا شیخ دانای مرشد شهاب دو اندرز فرمود بر روی آب؛

۱- بروانته نه نقه ره وی له شه رحی مه ثنه ویدا

یکی اینکه در نفس خودبین مباش دگر آنکه در جمع بدبین مباش

شهمسی مه‌غریبی هم له به‌رکولی دیوانه که‌یداو هم له غه‌زه‌لی ٥١ داله لاپه‌ره‌کانی
٣ و ١٠٧ داله وه‌صفی عارف و خواناسیکی کورد که هه‌مان ئه‌بو‌الوفای کورد،
تاج‌المعاریفینه به‌شیر فهرمویه‌تی:

شیر

این کرد پریچهره ندانم چه کرده است

کز جمله خوبان جهان گوی ببرده است

موسی کلیم است که دارد ید بیضا

عیسی است کزو زنده شود هر که بمرد است

له فه‌لاسیفه و هوژان وانانیش وه‌ک شیخی ئیشراق که له سالی ٥٤٩ له دایک بوه و له
٥٨٧ کوچی مانگی شه‌هید کراوه، له سه‌حابه‌ی پیغه‌مبه‌ری مه‌زنی ئیسلام جابان یا
گاوانی کوردی و ئه‌بو‌به‌صیر که حافظ کوری حه‌جره‌سه‌قلانی له ئیصابه‌داو عه‌لامه
شه‌هابه‌دین مه‌حمود ئالوسی له ته‌فسیرو ته‌به‌رانی له موسنه‌دی خویدا یادی ئه‌ویان
کردوه، ئه‌م ئه‌بو‌به‌صیره دوائی ئه‌وه‌ی ئیمانی هیناوه چۆته لائی حه‌زرتی محه‌مه‌د
پیغه‌مبه‌ری مه‌زنی ئیسلام که تازه پیغه‌مبه‌ر قه‌راردادی (حوده‌بیه‌ی مؤرو ئیمضا
کردبوو به‌ره و شاری مه‌دینه‌گه‌رابوه‌وه. دوائی ماوه‌یه‌ک پیاوی عه‌ره‌بی قوره‌یش چون به
دوائی ئه‌بو‌به‌صیرداو داویان له پیغه‌مبه‌ر کرد بیان‌داته‌وه‌وو تیان: به‌پی‌یه‌کیک له
ماده‌کانی په‌یمانی (حوده‌بیه‌ی) هه‌ر که‌س مسولمان بی و په‌نا بینتیه لائی ئیوه ئه‌بی لائی
خوتان رای نه‌گرن، به‌مجۆره ئه‌بی ئه‌بو‌به‌صیر له گه‌ل ئیمه‌دا بنی‌رتیه‌وه. حه‌زرتی رسول
الله ئه‌بو‌به‌صیری به‌وه‌ره‌به‌ قوره‌یشه کافرا نه‌دایه‌وه، ئه‌م ئه‌بو‌به‌صیره له دوا‌ییدا له ده‌س
ئه‌وانه هه‌لات و روی کرده چیا‌ی (ذوالمروه) و کۆرپیکی له تازه مسولمانه‌کان له‌ده‌وری

خۆی کۆ کرده و له و که ژه وه زۆری بۆ کاروانیانی قوره یش هینا و له ئاکام دا بوه هۆی ئەمه ئەم (ماده) له و په یمان نامه به قازانجی ئیسلام هه لوه شیتته وه هه رکه س ئیمان بهینێ بتوانی ئازادانه بچیتته ناو جه رگه ی ئیسلام له فه رمانه وایان که سانیکی وه کو سه لاهه دین ئە یوبی قاره مانی جیهانی ئیسلام و کورد که خاجداره کانی به قازانجی ئیسلام شکاندو له سه ر زه وی ئیسلام ده ری په راندن، په راوه ی (جیهانی مسلمین) نوسراوی شیخ مسته فا راهنوما که ریم خانی زه ندی به کورد ناو بر دوه دیاره میلیله تیک که ئەم هه مو زاناو دانایانه ئی له باوه شی خویدا په روه رده کردبێ نامری و تیا ناچی باخوین ریژیکی وه ک سه دامیش به گازی شیمیایی و گازی سیانور و گازی خه رده ل (هه له بجه) هیرو شیمایی کوردستان بۆم باران بکا، چونکا رۆله کانی کورد به دریژیایی میژوی ئیسلام و به ر له ئیسلامیش هه میشه نورو عیلم و زانیان به لا و کردۆته وه، دیاره عیلم نوره، هه ر وه کو پیغه مبه ر فه رمویه تی (الْعِلْمُ نَوْرٌ يُفِذُهُ اللهُ فِي قَلْبِ مَنْ يَشَاءُ) خوا نوری له نیو دلی رۆله کانی کوردار و ناک هه لکردوه و خواد ه یان پارێزی و رازی به قای کورد لیره وه رون ده بیته وه و ئیوه ئی ئازیزیش به و کۆنگره بیری بیره و هه ران زانیی زانایانتان هینا وه بیرو ئیستاتان، له گه ل رابوردو توند پیوه ندادا.

له ئاخریشدا له خوا ده خوازم له خزمه ت کردن به زانین و فه ره هه نگ سه رکه ون یا خوا سه رکه ون. به ریژه وه: محمه د صالح ئیبراهیمی (شه پۆل) تاران ۱۳۷۱/۸/۵ هه تاوی.